

Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar

Fatma KIZIL*

“Sîra or Sunna: Limits Drawn by
Orientalists”

Abstract: The prominent Western scholar of Islamic law Joseph Schacht’s *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford 1950), which contains his basic arguments and theses, is also one of the defining texts in Western *hadîth* studies. In *Origins*, Schacht did not limit the scope of his conclusions to legal *aḥadîth*, but extended them to *sîra* and *maghâzî* reports when they were used to provide legal doctrines with historical background. He accepted a reciprocal influence between the two genres, i.e., legal and historical traditions, and argued that legal rulings also infiltrated to *sîra* literature. Although his basic arguments about the development of Islamic law and *aḥadîth* soon became prevalent among Western scholars, some of these scholars raised objections to his claims about historical traditions immediately after the publication of *Origins*. This article discusses the possibility of a definite separation between *sunna* and *sîra*, and the position of Western scholars who accept that there is a reliable core of historical traditions exempt from Schacht’s skepticism.

Citation: Fatma KIZIL, “Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar”, (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIII/2, 2015, pp. 7-25.

Key Words: *hadîth*, orientalism, Western *hadîth* studies, *sîra*, *siyar*.

I. Giriş

Batı’da akademik İslâm araştırmalarının başladığı XIX. yüzyıldan daha net bir tarih vermek gerekirse 1830’lardan itibaren, oryantalistler hadis ve siyer sahalarını birbiriyle irtibatlı şekilde çalışmışlardır. Başlıca ilgi alanı İslâm hukuku olan Joseph Schacht’ın (1902-1969) “On Mūsā b. ‘Uqba’s *Kitāb al-Maghāzî*”¹ isimli makalesi dışında siyer sahasında müstakil çalışması bulunmasa da *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*’da (Oxford 1950) İslâm hukukunun gelişim tarihini sünnet kavramı ve hadisler üzerinden ele almasının etkisiyle, münasebet düştükçe siyer haberleri hakkında da kanaatlerini dile getirdiği görülmektedir. Onun İslâm hukukunun gelişimi, sünnet, hadis ve siyer sahaları hakkındaki iddialarının birbiriyle irtibatı, sadece siyer haberleriyle

* Yard. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Yalova/Türkiye, fatmakizil@gmail.com

¹ *Acta Orientalia*, XXI (1953), s. 288-300.

ilgili görüşlerini ele almanın eksik bir tablo ortaya çıkarmasını intaç edecektir. Nitekim bu durumda Schacht'ın nasıl olup da sünnet ve sîreti birbirinden ayırdığını anlamak ve bu ayrımın onun teorisinde durduğu yeri diğer bir ifadeyle onun genel teorisi ile irtibatını görmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca Schacht tamamen farklı bir paradigma içerisinde hadislerle ve siyere yaklaşmakta, söz konusu durum da bir Müslüman araştırmacı için onun düşüncelerini ve iddialarını takip etmeyi zaman zaman zorlaştırabilmektedir. Bütün bu mülâhazalarla, aşağıda onun siyer haberleriyle² ilgili iddiaları genel teorisi ile bir arada değerlendirilecektir.

II. Joseph Schacht'ın Tarihi Haberlerle İlgili Görüşlerinin Arka Planı

Schacht, siyer haberlerini İslâm hukuku, sünnet kavramı ve hadislerle ilgili iddiaları çerçevesinde değerlendirmektedir. Sırasıyla İslâm hukukunun gelişimi ile Nebvî sünnet, Nebvî sünnetle hadislerin irtibatını koparan Schacht, sîret ve sünneti de birbirinden ayırmış, neticede de siyerden fihkî tecrîd etmiştir.

A. Joseph Schacht'a Göre İslâm Hukukunun Menşei ve Gelişimi

Schacht'ın İslâm hukuku ile ilgili teorisinin klasik İslâmî anlayıştan ne kadar farklı bir noktada durduğunu anlamak için İslâm hukukunun Kur'ânî olmak bir tarafa İslâmî dahi olmadığı şeklindeki çarpıcı iddiası hatırlanabilir.³ Ona göre İslâm hukuku, Müslümanların kabul ettiğinin aksine Kur'ân ve sünnete değil, Emevîlerin idâri düzenlemeleri ve örfi tatbikatla bu tatbikatı esas alan ilk Emevî kâdılarının reylerine dayanmaktadır.⁴ Söz konusu iddiada kilit noktada yer alan tatbikat/uygulama/amelin ise temelde başka din ve kültürlerden ödünç alınan unsurlara dayandığı kanaatindedir ve tam da bu nedenle ona göre İslâm hukukunun başladığı yer Hicaz değil, diğer kültürlerden iktibasların yapılabileceği bir bölge olan Irak'tır.⁵

Schacht, başka din ve kültürlerden alınan unsurların İslâmîleştirilmesinin

² Makalede "tarihi haberler" ifadesi, hem siyer hem de megâzi haberlerini içine alacak şekilde kullanılmıştır ve söz konusu haberlerin sıhhati veya erken tarihli oluşu hakkında herhangi bir iddia içermemektedir.

³ Joseph Schacht, "The Problems of Modern Islamic Legislation", *Studia Islamica*, 12 (1960), s. 100.

⁴ Schacht, *Origins*, s. 198, 283; a.mlf., "Pre-Islamic Background and Early Development of Jurisprudence", *Law in the Middle East: Origin and Development of Islamic Law* (ed. Macid Khadduri - Herbert J. Liebesny), Washington: The Middle East Institute 1955, s. 38; a.mlf., "The Law", *Unity and Variety in Muslim Civilization* (ed. Gustave E. von Grunebaum), Chicago: The University of Chicago Press 1955, s. 69-70.

⁵ Joseph Schacht, "Foreign Elements in Ancient Islamic Law", *Journal of Comparative Legislation and International Law*, XXXII/3-4 (1950), s. 13.

diğer bir ifadeyle geriye yansıtma yoluyla sahâbe ve Hz. Peygamber'e isnâd edilmesinin⁶ ve Kur'an'ın dikkate alınmasının Emevîlerin sonunda başladığını, Abbâsîler döneminde ise güçlenip devam ettiğini iddia etmektedir.⁷ Hatta o, bu gelişme için net bir tarih de vermekte İslâm hukukunun İslâmleştirilmesinin İmâm Şâfi'î (ö. 204/820) öncesinde büyük oranda tamamlandığı görüşünü öne sürmektedir.⁸

Netice itibarıyla Schacht'ın İslâm hukukuyla ilgili temel iddiası hicrî I. yüzyılda teknik anlamıyla bir İslâm hukukundan söz etmenin mümkün olmadığı,⁹ İslâm hukukunun başlangıcının asr-ı saâdet ve devam eden süreçte Medine'de değil de, hicrî I. yüzyılın sonlarında Irak'ta aranması gerektiği şeklinde özetlenebilir. Onun II./VIII. yüzyıldan itibaren başlayan İslâm hukuku inşası; Kur'an'daki ahkâm âyetlerinin I./VII. yüzyılda dikkate alınmadığını –ki bunu birçok oryantalist¹⁰ dahi kabul etmekte zorlanacaktır–; Hz. Peygamber'in otoritesinin dinî değil, siyasi olduğunu¹¹ ve bu bağlamda Nebevî sünnet kavramının da I./VII. yüzyılda sadece siyasi bağlamda kullanıldığını, hadisler söz konusu olduğunda ise I./VII. yüzyıldan gelen sahih ahkâm rivâyetlerinin bulunmadığını iddia etmesine sebebiyet vermiştir.

B. Joseph Schacht'ın Teorisinde Nebevî Sünnet ve Hadis

İslâm hukukunun gelişimini rivâyetler üzerinden tartışan Schacht'a göre Nebevî sünnet kavramının hukukî bir içerik kazanması diğer bir ifadeyle fiiken bağlayıcı bir asıl hâline gelmesi hicrî I. yüzyılın sonunda Irak'ta gerçekleşen yeni bir gelişmedir. Bu iddiasıyla paralel olarak o, eski okulların yaşayan geleneği yani amelin, Nebevî sünnetten tarihen önce geldiğini, Hz. Peygamber'in sünneti ile bir irtibatı olmadığını öne sürmüştür.¹² Dolayısıyla Schacht söz konusu olduğunda “living tradition”ı “yaşayan sünnet” değil, “yaşayan gelenek” şeklinde tercüme etmek daha isabetli olacaktır.

Schacht'ın Nebevî sünnet için verdiği geç tarih kaçınılmaz olarak hadislerle

⁶ Alınan unsurlar Schacht'ın geliştirdiği nisbî kronolojiye göre önce sahâbeye sonra Hz. Peygamber'e isnâd edilmiştir. Bu nedenle mevkûf hadisler bazı istisnalar dışında merfû hadislerden daha erken tarihlidir.

⁷ Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford: Clarendon Press 1982, s. 49.

⁸ Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, s. 46.

⁹ Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, s. 19.

¹⁰ Schacht'ın bu iddiasına itiraz eden oryantalistler için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İsam Yayınları 2013, s. 84-88.

¹¹ Schacht, “Pre-Islamic Background and Early Development of Jurisprudence”, s. 31.

¹² Schacht, *Origins*, s. 63.

ilgili tarihlendirmesini de etkilemiş ve o en eski merfû ahkâm hadislerinin ancak hicrî 125 yılına tarihlenebileceğini iddia etmiştir.¹³ Mevkûf ahkâm rivâyetlerini ise geliştirdiği nisbî kronolojiye göre bir önceki aşama kabul ettiği için en erken hicrî 100 yılına tarihlenmektedir.¹⁴ Dolayısıyla ona göre Hz. Peygamber gibi sahâbenin de hadis literatürünün teşekkülüyle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.

Görüldüğü üzere Schacht'ın İslâm hukukunu başlangıcını hicrî I. yüzyılın sonlarında araması hadislerin de bu dönemden itibaren ortaya çıktığını iddia etmesine sebep olmaktadır. Durumun tam tersine bir seyir izlediği ve onun hadislerin isnâd ve metinlerini analiz ederek aktarılan tarihlendirmelere vardığı düşünülebilir. Esasen beklenen ve olması gereken de, onun hadisleri inceleyip ulaştığı sonuçlardan hareketle İslâm hukuku ile ilgili görüşlerini inşa etmesidir. Fakat *Origins*'i yakından inceleyenler Schacht'ın bu süreci tersine işlettiğini, esasen zihninde İslâm hukuku ile ilgili genel hatlarıyla seleflerinden tevârûs ettiği -nitekim kendisi de seleflerine medyun olduğunu çeşitli vesilelerle ifade etmektedir-¹⁵ bir şablonun varlığını ve hadisleri de bu şablondan hareketle değerlendirdiğini görecektir.¹⁶

Schacht'ın teorisinin 'tersine işleyen mahiyeti'¹⁷ teorisyle örtüşmeyen yüzlerce hadis -ki bunların önemli bir kısmını kendisi de kitabında ele almaktadır- karşısındaki tutumunda açıkça görülmektedir. O, bu hadislerden hareketle takip ettiği şablonu, teorisini tadil edip tekrar düzenlemek yerine, kendi sistemini ihlal eden hadisleri uydurma kabul etme yoluna gitmektedir ve bunun

¹³ Schacht, "A Revaluation of Islamic Traditions", s. 145.

¹⁴ Schacht, "A Revaluation of Islamic Traditions", s. 146.

¹⁵ Meselâ bk. Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford: The Clarendon Press 1975, s. v-vi.

¹⁶ Schacht'ın en önemli münekitlerinin de bilhassa onun teorisinin bu eksikliği üzerinde durduğu görülmektedir. Meselâ bk. Johann Fück, "The Origins of Muhammadan Jurisprudence", *Bibliotheca Orientalis*, X/5 (1953), s. 198; Harald Motzki, "Dating Muslim Traditions", *Arabica*, LII/2 (2005), s. 211.

¹⁷ Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da çoğunlukla teorilerin, verileri incelemenin önce araştırmacının önünde hazır olduğudur. Fakat araştırmacı aleyhte verilerle karşılaştığında teorisini tashihini de yapmaktan çekinmez. Schacht'ın teorisinin problemleri yönü ise bu tashih işlemini yapmaya gönüllü görünmemesidir. Elbette tarihî inşa gibi sübjektivitenden ağır bastığı ve somut verilerin sanıldığı kadar 'somut' olmadığı bir sahadan söz edildiği, araştırmacıların teorilerle uyumsuz verilerle karşılaştıklarında genellikle teori veya paradigmadan değil de verilerden şüphe etme eğilimi gösterdiği ve bu durumun sadece Schacht için geçerli olmadığı teslim edilmelidir. Bilindiği üzere Thomas Kuhn (1920-1996) bu 'aykırı' verilerin ancak göz ardı edilemeyecek bir yekûna ulaşması hâlinde paradigma değişiminin yaşanabileceğini ifade etmektedir. Bk. Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press 1996, s. 24, 52-53, 62, ayrıca "Crisis and the Emergence of Scientific Theories" başlığını taşıyan yedinci bölüm de bu süreci özetlemektedir.

için de elinde selefi Ignaz Goldziher'den (1850-1921) tevârüs ettiği çok 'elverişli bir araç' yani bir dönemde ortaya çıkan bir sözün zamanla hadisleşmesi ve daha önceki bir otoriteye isnâd edilmesi anlamına gelen "hadislerin geriye yansıtılması" iddiası bulunmaktadır.¹⁸

"Geriye yansıtma" ve onunla bağlantılı hatta Schacht'a göre aynı anlama gelen¹⁹ "isnâdların geriye doğru büyümesi" iddiası, klâsik hadis usûlü istihlâkleri arasında yer alan ref'e benzemekle birlikte bir konudaki amel/örf, maktû ve mevkûf haberlerin zaman içerisinde Hz. Peygamber'e isnâd edilerek hadisleşmesi anlamına gelmesi nedeniyle çok daha kapsamlı bir mahiyet etmektedir. Zira Schacht da dâhil hadislerin zaman içerisinde geriye yansıtıldığını iddia eden oryantalistler aynı konuda merfû hadisler ve diğer haber türlerinin yan yana bulunduğu durumların yanı sıra bu haberlerin içeriklerinin merfû haberlere benzer olması hâlinde dahi geriye doğru büyümenin gerçekleştiğini öne sürebilmişlerdir.²⁰ Bu yaklaşım, merfû hadislerin başlangıçtan itibaren mevcut ve bağlayıcı olduğunu göstermek üzere dayanılacak rivâyetleri tasfiye etmek amacıyla kullanıldığı için yukarıda 'elverişli bir araç' şeklinde nitelenmiştir.

Yukarıda aktarılanların ardından Schacht'ın iddialarını yalnızca ahkâm rivâyetleri ile sınırladığı düşünülebilir. Hâlbuki o, teorisinin çerçevesini geniş tutmuş ve fikhî tazammunu olan, doğrudan bir hüküm ifade etmese dahi herhangi bir hükme taalluk eden tarihî rivâyetlerin de aslında ahkâm hadisleri gibi değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Hatta ona göre geliştirdiği teorinin ahkâm hadisleri dışında bilhassa uygulanacağı grup tarihî rivâyetlerdir.²¹

Aşağıda Schacht'ın tarihî haberler yani siyer ve megâzî rivâyetleriyle ilgili iddiaları ele alınacaktır.

III. Joseph Schacht ve Tarihî Haberler:

Schacht'ın İslâm hukukunun iki aslı Kur'ân ve sünnetin İslâm hukukunun daha sonraki aşamalarında dikkate alındığı iddiası, kaçınılmaz olarak onun siyere bakış açısını da etkilemiştir. Bu bağlamda Schacht, bazı tarihî haberlerin

¹⁸ Schacht'ın seleflerine medyun olduğu vurgulanırken onun sadece seleflerini takip etmediği, onların görüşlerini hem sistemli bir biçimde bir araya getirdiği hem de bir adım ileriye taşıdığı da hatırlatılmalıdır.

¹⁹ Schacht, *Origins*, s. 165.

²⁰ Harald Motzki'nin isnâdların geriye doğru büyümesinin kapsamının yalnızca lafzen değil de içerik itibarıyla benzer haberler için de öne sürülerek genişletilmesine yönelik tenkidi için bk. Harald Motzki, "The Prophet and the Debtors: A *Hadîth* Analysis under Scrutiny" *Analyzing Muslim Traditions: Studies in Legal, Exegetical and Maghâzi Hadîth* (ed. Harald Motzki, Nicolet Boekhoff-van der Voort, Sean W. Anthony), Leiden: Brill, 2010, s. 135.

²¹ Schacht, "A Revaluation of Islamic Traditions", s. 146.

bir hükme arka plan temin etmek üzere kullanıldığı²² görüşündedir ki söz konusu durum bu tür tarihî haberlerin ilgili oldukları hükmün ortaya çıktığı döneme tarihlendirilmelerini gerektirmektedir. Dolayısıyla ona göre emsârdaki amelin Hz. Peygamber dönemiyle ilişkilendirilmesine çalışıldığında siyere dair detaylar da uydurulabilmiştir.

Görüldüğü üzere Schacht, bir siyer ya da megâzî haberinin erken tarihli olabilmesi ya da hiç değilse ahkâm hadisleri kadar geç tarihli olmaması için kesinlikle bir fikhî hükme taalluk etmemesini şart koşmaktadır. Böyle bir anlayış, fıkıh ve siyeri başka bir cihetten de sünnet ve sîreti birbirinden tefrik etmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle Schacht, sünnet ve sîret kavramlarının aynı haberin farklı tarîklerinde birbirinin yerine kullanılmasını şüpheli bularak meselâ daha önceki bir haberde “سيرة رسول الله” ibaresi yer alırken sonraki bir kaynakta “سنة رسول الله” ifadesinin yer almasını, Nebevî sünnet kavramının hukukî mânasının zamanla yerleşmesinin neticesinde yapılan kasıtlı bir değişiklik kabul etmektedir.²³ Schacht, daha önce ilk iki halifenin uygulamaları için kullanılan “sünnet” teriminin zamanla Hz. Peygamber’e tahsih edildiğini ve bu aşamadan sonra ilk iki halife için “sünnet” değil de “sîret”in kullanılmaya başlandığını öne sürmektedir. Ona göre Hz. Peygamber’in sünneti ve ilk iki halifenin sîretinden bahseden haberler “iki asır zarfında değişikliğe uğramış ve muahhar bir terminoloji kalıbına dökülmüş”tür.²⁴ Schacht sünnet ve sîretin birbirinden farklı mânada kullanıldığını göstermek üzere ise Ebû Yûsuf’un (ö. 182/798) “فَمَا كُنْتُ أَحْسَبُ أَحَدًا يَغْرِفُ السُّنَّةَ وَالسِّيْرَةَ يَجْهَلُ هَذَا” şeklindeki sözüne atıfta bulunarak onun da “السُّنَّةُ” ve “السِّيْرَةَ”yi birbirinden tefrik ettiğini “Also Abû Yûsuf differentiates between *sunna* and *sîra*” diyerek öne sürmektedir.²⁵ Yine Ebû Yûsuf’a ait “سُنَّةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسِيْرَتُهُ” ifadesini ise kendi maksadına uygun biçimde “the sunna and *life-story* of (*sîra*) of the Prophet” şeklinde çevirmektedir.²⁶

Schacht’a göre tarihî haberler ve ahkâm hadisleri arasında tek taraflı bir geçiş vuku bulmamış, bilâkis karşılıklı bir tedahül gerçekleşmiştir. Buna göre

²² Schacht, “A Revaluation of Islamic Traditions”, s. 150.

²³ Krş. Joseph Schacht, “Peygamberin Sünneti’ Tabiri Hakkında” (çev. Mehmed S. Hatiboğlu), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII (1970), s. 84; ayrıca krş. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 78 vd. Schacht’ın özetlenen iddiasının tenkidi için bk. M. M. Bravmann, *The Spiritual Background of Early Islam: Studies in Ancient Arab Concepts*, Leiden: Brill 1972, s. 128-130.

²⁴ Schacht, “Peygamberin Sünneti’ Tabiri Hakkında”, s. 81. Krş. Bravmann, *The Spiritual Background of Early Islam*, s. 125.

²⁵ Schacht, *Origins*, s. 139, dn. 1. Ayrıca bk. Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Üm*, I-XI (nşr. Rif ât Fevzî Abdülmuttalib), IX, Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1422/2001, s. 195.

²⁶ Schacht, *Origins*, s. 75 (Vurgu bana aittir). Ayrıca bk. Şâfiî, *el-Üm*, IX, s. 223.

tarihî rivâyetler hukuk sahasına girmiş ve kullanılmış diğ er bir ifadeyle hükümler için arka plan işlevi görmüş, öte taraftan hukukî hadisler de siyere girmiştir. İşte Schacht, bu ikinci grup hadislerin yani siyere bir nevi *sirâyet eden* hukukî hadislerin, siyer literatürünün problemlili kısmını teşkil ettiğ i kanaatinde dir. O, siyer sahasına nüfuz ettiğ ini iddia ettiğ i bu hukukî rivâyetlerden hareketle Hz. Peygamber'in hayatındaki meselâ Hz. Meymûne (ö. 51/671) ile evlenmesi gibi –ihramlıyken nikâh şeklindeki fihkî meseleyle irtibatlı muhtelif rivâyetler nedeniyle– çok önemli bir hâdisenin detaylarının dahi sahih tarihî hatıralar değ il de, hukukî doktrini desteklemeye yönelik sahte detaylar ve ilâveler olduğ u sonucuna ulaşmaktadır.²⁷ Hâlbuki İmam Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahih*'inde Hz. Peygamber'in Hz. Meymûne ile nikâhının ihramlıyken gerçekleştiğ ini bildiren İbn Abbâs (ö. 68/687-88) rivâyetine “Cezâü's-sayd”, “Megâzi” ve “Nikâh”²⁸ kitâblarında yer vermesi Müslümanlar için siyer ve sünenin kesin hatlarla birbirinden ayrılamayacağını göstermektedir.

Öte taraftan Schacht, Hz. Meymûne ile nikâhın Hz. Peygamber ihramlıyken mi kıyıldığı konusundaki muhtelif rivâyetleri,²⁹ Batı'daki akademik İslâm araştırmalarının başlangıcından itibaren oryantalistlerin ihtilâfü'l-hadisî, hadislerin sonradan uydurulduğ u iddiasını desteklemek üzere suiistimal etme geleneğ ini sürdürerek kendi görüşünü desteklemek üzere kullanmaktadır. Irak ve Hicaz başta olmak üzere eski hukuk okullarının istidlâl ettikleri delilleri, o emsârdaki amel/örfün geriye yansıtılmasının bir neticesi kabul eden Schacht, emsâra yerleşen sahâbenin sünnet bilgisinin farklılığ ını dikkate almadığı hatta sahâbenin amelin tesisinde oynadığı rolü reddettiğ i için konuyla ilgili muhalif rivâyetleri birbirine cevap vermek üzere uydurulmuş karşı-hadisler olarak ni-telemektedir.

Netice itibariyle Schacht siyeri âdeta ‘hukukî’ ve ‘tarihî’ şeklinde iki kısma ayırmakta ya da bu tür bir ayrımı mümkün görmektedir. Kaçınılmaz olarak böyle bir iddia “Hz. Peygamber'in hayatı söz konusu olduğ unda sahih pür tarihî bilgiler mümkün mü?” sorusunu ortaya çıkmaktadır. Esasen, Schacht'ın bu tür rivâyetlerin varlığ ını mümkün görmediğ i, Hz. Peygamber'in hayatı ve onun yaşadığı dönemdeki İslâm toplumunun şartları için elimizdeki tek kaynağ ın Kur'an olduğ u şeklindeki kanaatinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Schacht, hukukla irtibatlı olmayan sahih tarihî haberleri de mevcut görmekte, ahkâm hadisleri hakkındaki iddialarını tarihî haberlere de teşmil et-

²⁷ Schacht, *Origins*, s. 139, 153.

²⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, I-III, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation 2000, “Cezâü's-sayd”, 12; “Megâzi”, 43; “Nikâh”, 30.

²⁹ İhramlıyken nikâh kıyılmayacağına dair rivâyet için bk. Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahihu Müslim* (nşr. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbi), Beyrut 2009, “Nikâh”, 41.

mektedir. Bu yaklaşımının tarihlendirme açısından anlamı ise siyer haberlerinin sahil değil, en iyi ihtimalle hukukî haberlerden erken tarihli olabileceğidir.

Konuyla ilgili olarak Schacht'ın Franz Rosenthal'in (1914-2003) *A History of Muslim Historiography*'sine (Leiden 1952) yazdığı değerlendirme yazısında dile getirdiği bir tenkidi de hatırlamak gerekir. Schacht'ın İslâm tarih yazıcılığı konusundaki yetkinliğini teslim ettiği meslektaş ve yakın dostu Rosenthal'in Müslüman tarihçilerin objektif davrandıkları ve bir düşünceyi desteklemek üzere tarihî verileri yeniden yorumlamadıkları şeklindeki ifadelerine kısmen katılan Schacht, Müslüman tarihçilerin siyâsî baskılara kapılmama konusunda büyük oranda takdiri hak ettiklerini ifade eder.³⁰ Fakat ardından, aslında birer din âlimi olan tarihçilerin dinî eğitimlerinin, Batılı anlamda bir objektifliğe imkân vermediğini dolayısıyla ilk yüzyıllarda dinî kâidelerin ve akidenin siyasetten daha derin biçimde ve doğrudan tarih yazımını etkilediğini de eklemeyi ihmal etmez.³¹ Onun bu değerlendirmesi 1949'da "A Revaluation of Islamic Traditions" makalesinde ve 1950'de *Origins*'te ahkâm rivâyetlerinin tarih sahasına etkisi meselesi bağlamında öne sürdüğü iddialarının kapsamına dâhil edilebilir.

IV. Schacht Öncesinde Batı'da Siyer ve Hadis Literatürü Mukayesesi

Schacht, teorisini son haliyle ortaya koyduğu *Origins*'in 1950'de yayımlanmasının ardından iddialarında herhangi bir değişikliğe gitmemiş hatta Oxford'da bir dönem kendisiyle çalışan öğrencisi³² Noel Coulson'un (1928-1986) *A History of Islamic Law* (Edinburgh 1964) kitabında yönelttiği tenkitlere cevap vermek üzere 1965'te kaleme aldığı "Modernism and Traditionalism in a History of Islamic Law"³³ başlıklı değerlendirme yazısında görüldüğü üzere sonraki yıllarda da teorisini eleştirilere karşı tavizsiz bir şekilde savunmaya devam etmiştir. Onun bu tavrında, temel tezlerinin hicrî I. yüzyıla ilgili ortaya çıkardığı boşluk nedeniyle sonraki araştırmacılar tarafından göz ardı edilmesi endişesinin etkili olduğu çeşitli yazılarındaki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Schacht'ın endişesi belli bir dereceye kadar gerçekleşmiş, her ne kadar İslâm hukuku ve ahkâm hadisleri bağlamında kendisinden sonraki oryantalistleri etkilemeyi sürdürmüş ve çizdiği genel çerçeveden çıkılmamışsa da³⁴

³⁰ Joseph Schacht, "A History of Muslim Historiography", *Oriens*, VII/1 (1954), s. 153, 155.

³¹ Schacht, "A History of Muslim Historiography", s. 155, 156.

³² Ian Edge, "Obituary: Noel Coulson", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, L/3 (1987), s. 533.

³³ *Middle Eastern Studies*, I/4 (1965), s. 388-400.

³⁴ Schacht'ın ahkâm hadisleri sahasında dile getirdiği görüşlerinin de zaman içerisinde sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. Bu noktada ilk ve dikkat çekici örnek, Oxford Üniversitesi'nden mesai arkadaşı Hamilton Gibb'tir (1895-1971). Gibb, *Origins*'e yazdığı değerlendirme makalesinde Schacht'ın hadislerle ilgili görüşlerini kabul etse de daha sonra kaleme

kısa bir süre sonra bilhassa siyer haberleriyle ilgili görüşleri bağlamında itirazlar dile getirilmeye başlanmıştır. Bu kısımda Schacht sonrası dönemde siyer haberleri bağlamında dile getirilen söz konusu itirazlara geçmeden önce yaklaşık olarak 1850-1950 yılları arasındaki dönemde Batı'da ahkâm ve siyer haberlerine yönelik yaklaşım ele alınacak, bu haber türlerini birbirinden ayırma temayülünün oryantalist gelenekteki yeri gösterilmeye çalışılacaktır.

Batı'da ilk Arapça kürsülerinin XVI. yüzyıldan itibaren sırasıyla Paris, Roma, Leiden, Cambridge ve Oxford'da³⁵ açılması, siyer ve hadis sahasındaki akademik çalışmalara yani daha önce İslâm dini ve kaynakları ile Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında yazılan apolojetik tarzdaki popüler kitapların aksine konuyla ilgili temel kaynakları tahkik ve tercüme ederek kullanan, üniversiteler ve cemiyetler bünyesinde gerçekleştirilen faaliyetlere giden yolu hazırlamıştır. XIX. yüzyıldan itibaren, Kitâb-ı Mukkaddes tenkidinde geliştirilen ilke ve yöntemlerin uygulandığı bu nedenle de İslâmî perspektiften kabul edilemezse de öncül, yöntem ve ulaşılan sonuçlar itibarıyla kendi içinde bir dereceye kadar tutarlı ve öngörülebilir dolayısıyla da tenkidi mümkün bir literatür oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte bilhassa XX. yüzyıla kadar Ortaçağ'dan tevârüs edilen polemik dilinin ve hakaretâmiz üslûbun terk edilmediği belirtilmelidir.

Batı'da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı ile ilgili çalışmalar en önemli bilgi kaynağı olarak geniş bir hadis ve İslâm tarihi literatürü ile karşılaşmıştır. Söz konusu geniş haber külliyatı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatına dair birçok detayın tespitine imkân sağlamaktaysa da oryantalist perspektiften öncelikle 'sıhhat probleminde' bir cevap bulunması gerekmektedir. Bu noktada akademik oryantalizmin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatına dair ilk çalışmalarını kaleme alan Gustav Weil³⁶ (1808-1889), Aloys Sprenger (1813-1893), William Muir

aldığı çalışmasında birtakım tereddütlerini dile getirmiştir. Bk. Hamilton Gibb, *Mohammedanism: An Historical Survey*, London: Oxford University Press 1961, 72-86; krş. Harald Motzki, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence: Meccan Fiqh before the Classical Schools* (çev. Marion H. Kartz), Leiden: Brill 2002, 28-30.

³⁵ Kaynaklarda kürsülerin açılışı için resmen kurulmaları, ilk kürsü başkanın görevlendirilmesi, ilk dersin verilmesi gibi göz önünde bulundurulacak kriterlere göre muhtelif tarihler verilmektedir.

³⁶ İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sıretü'n-Nebeviyye'sini Das Leben Mohammed's nach Mohammed Ibn Ishaq bearbeitet von Abd el-Malik Ibn Hischam* (I-II, Stuttgart 1864) adıyla Almanca çeviren Gustav Weil'in *Mohammed der Prophet: sein Leben und seine Lehre'si* (Stuttgart 1843), Bernard Lewis tarafından Batı'da İslâm araştırmalarında yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilmektedir. Bk. Bernard Lewis, "Gibbon on Muhammad", *Daedalus*, CV/3 (1976), s. 93. Arthur Jeffery de Ortaçağ'dan kendi dönemine kadar diğer din mensupları tarafından yapılan siyerle ilgili çalışmalar ve bu çalışmalarda kaynakların ele alınışı hakkında değerlendirmelerde bulunduğu makalesinin "Beginnings of Criticism" başlığı taşıyan bölümünde ilk olarak Gustav Weil'e yer vermekte, onun tarihî tenkit metodunu gerçek anlamıyla siyere uygulayan ilk isim olduğunu ifade etmektedir. Bk. Arthur Jeffery, "The Quest of the Historical

(1819-1905), Reinhart Pieter Dozy (1820–1883) gibi isimler her ne kadar hadis literatürünün önemli bir kısmının uydurma haberlerden müteşekkil olduğu gibi bir genellemeyi öne sürmüşlerse de geriye kalan güvenilir malzemenin büyük bir yekûn tuttuğunu da kabul etmişlerdir.³⁷ Söz konusu kabul, Ignaz Goldziher'in selefleri kadar güvenemeyeceğini belirttiği hadis literatürünün “kâhîr ekseriyetinin İslâm'ın ilk iki yüzyıldaki dinî, tarihî ve sosyal gelişmelerinin sonucu”³⁸ olduğunu iddia etmesine kadar sürecektir.

Mezkûr oryantalistlerden Sprenger hadisler ve siyer haberleri arasında yaptığı ayrımla dikkat çekmekte, hadisler arasında güvenilirlerin, siyer haberleri arasında ise sahtelerin çoğunluğu teşkil etmesi nedeniyle hadis literatürünü İslâm tarihi için Kur'ân'dan sonra en güvenilir kaynak olarak nitelirmektedir.³⁹ Öte taraftan Taberî'nin (ö. 310/923) *Târih*'ini (I-XV, Leiden 1879-1901) neşreden grup arasında yer alan Hollandalı oryantalist Michael Jan de Goeje (1836-1909) ise İslâm tarihi inşasında hadislerden ziyade siyer kaynaklarını esas alma taraftarıdır.⁴⁰ Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü'l-Megâzî*'si hakkında hazırladığı doktora tezinden itibaren siyer sahasında eser veren Josef Horovitz (1874-1931) ise siyer ve hadis literatürü arasında kesin bir ayrıma gitmeyen oryantalistler arasında sayılabilir. Nitekim o hadis ve siyer literatürünü içerik itibarıyla temelde aynı kabul etmekte, ayrıca siyer haberlerini incelemek suretiyle öne sürdüğü isnâdın ortaya çıkışına dair tarihlendirmesini yani isnâdların hicrî I. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren kullanılmaya başlandığı şeklindeki görüşünü hadis literatüründeki isnâdlara da teşmil etmektedir.⁴¹ İbn İshâk'ın büyük oranda kendisinden önce meselâ Zührî (ö. 124/742) gibi isimler tarafından tedvîn edilmiş haberlere dayandığı kanaatindeki⁴² Horovitz isnâdların uydurulması ve “yayılması”⁴³ ihtimalini tamamen göz ardı etmese

Mohammed”, *The Moslem World*, XVI/4 (1926), 333.

³⁷ Herbert Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam: The Authenticity of Muslim Literature from the Formative Period*. Richmond: Curzon 2000, s. 9, 51 vd.

³⁸ Ignaz Goldziher, *Muslim Studies* (ed. S. M. Stern, çev. C. R. Barber - S. M. Stern), London: George Allen & Unwin Ltd., 1971, II, s. 19.

³⁹ William Muir, *The Mohammedan Controversy and Other Indian Articles*, Edinburgh: T. & T. Clark 1897, 127-128, krş. Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam*, s. 51, 110.

⁴⁰ Fred M. Donner, *Narratives of Islamic Origins: The Beginnings of Islamic Historical Writing*, Princeton: The Darwin Press 1998, s. 10.

⁴¹ Horovitz'in isnâdın başlangıcı ile ilgili görüşleri için bk. Josef Horovitz, “The Antiquity and Origin of the Isnad” (çev. Gwendolyn Goldbloom), *Hadîth* (ed. Harald Motzki), Aldershot: Ashgate 2004, s. 155.

⁴² Horovitz, siyer ve megâzî haberlerinin tâbi'ün döneminden itibaren kaydedildiğine dair görüşlerini *The Earliest Biographies of Muhammad and Their Authors* isimli kitapta bir araya getirilen makalelerinde birçok kere ifade etmektedir.

⁴³ “isnâdların yayılması/spread of isnâds” en basit şekliyle bir hadisin isnâdına zamanla ilâve râvi-

de bir hadisin bütün târiklerinin kendisinde birleştiği ortak râviden tarihlen-dirmede istifade edilebileceğini düşünmektedir.⁴⁴

Hadis ve siyer literatürünün birbirine nispetle güvenilirliği konusunda de-ğ erlendirme yapan ve tercih ettiği literatür türünün Hz. Peygamber'in hayatını yazmak için güvenilir bir "öz" ihtiva ettiği düşünün isimlerden farklı olarak Schacht öncesi dönemde Ignaz Goldziher, Henri Lammens (1862-1937) ve Christiaan Snouck-Hurgronje (1857-1936) gibi isimlerin siyer için kendisine dayanılacak yegâne kaynak olarak Kur'ân'ı kabul ettikleri görülmektedir. Söz konusu şüphelik bilhassa 1980 sonrası dönemde revizyonist oryantalistler ta-rafından ileri noktaya taşınacak ve hicrî I. yüzyıl için Kur'ân'ın dahi kaynak olamayacağı iddiası ortaya atılacaktır.

V. Schacht'ın Tarihi Haberlerle İlgili Görüşlerine Batılı Araştırmacıla-rın İtirazları

Schacht'ın tarihi haberler veya siyerle ilgili görüşlerine itiraz eden oryanta-listler arasında öncelikle Alfred Guillaume (1888-1965) ve William Montgo-mery Watt'ın (1909-2006) tenkitlerine değ inmek Schacht'ın kendisinden son-raki araştırmacılara etkisini göstermesi açısından faydalı olacaktır. Bu iki or-yantalist Schacht'ın ahkâm hadisleri ile ilgili görüşlerini kabul etmekle birlikte onun tarihi haberlerle ilgili görüşlerine itiraz yöneltmeleri açısından 'tuhaf' bir konumda yer almaktadır.⁴⁵ Zira Schacht teorisini tarihî rivâyetlere de teşmil ederken buna gerekçe olarak iki rivâyet türünde çok sayıda ortak râvi olmasını

lerin eklenmesine delâlet etmek üzere Batı'daki hadis araştırmalarında kullanılan bir terim-dir. Bu râvi ilâvesinin genellikle, akrân vasıtasıyla şeyhten alınan hadisin vasıta atlanarak doğrudan hocaya isnâd edilmesi yoluyla gerçekleştiği iddia edilir. Oryantalistlerin yayılma ile ilgili iddiaları ve tenkidi için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 140-151; 206-214.

⁴⁴ Josef Horowitz, "The Growth of the Mohammed Legend", *The Life of Muhammed* (ed. Uri Rubin), Aldershot: Ashgate 1998, s. 270-271, 273.

⁴⁵ Stephen Shoemaker, benzer bir durumun F. Edward Peters için de söz konusu olduğuna dikkat çekmektedir. Zira, Peters Hz. Peygamber ve Hz. İsa ile ilgili tarihî bilgiler üzerinden bir karşılaştırma yaptığı "The Quest of the Historical Muhammad" (*International Journal of Middle East Studies*, XXIII/3 [1991], s. 291-315) adlı makalesinde Goldziher ve Schacht'ın Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili haberler hakkındaki iddialarının doğru olduğunu net biçimde ifade etmesine rağmen, birkaç yıl sonra yayımlanan *Muhammad and the Origins of Islam* (Albany 1994) adlı kitabında Hz. Peygamber'in hayatını elbette bir oryantalist perspektifinden fakat ayrıntılı biçimde yazabilmiştir. Hâlbuki Goldziher'in ve Schacht'ın tezleri doğru kabul edildiğinde elde Hz. Peygamber'in hayatını bu kadar ayrıntılı yazacak bir mal-zeme kalmayacaktır. Bk. Stephen J. Shoemaker, "In Search of 'Urwa's Sîra: Some Methodo-logical Issues in the Quest for 'Authenticity' in the Life of Muhammed", *Der Islam*, LXXXV/2 (2011), s. 259, dn. 3; ayrıca krş. Hoyland, "Writing the Biography of the Prophet Muham-mad", s. 5-6.

gösterir ve ‘Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Şa‘bi (ö. 104/722), İbn Şihâb ez-Zühri, Hişâm b. ‘Urve (ö. 146/763) gibi râvileri de örnek olarak verir.⁴⁶ Dolayısıyla Guillaume ve Watt’ın aynı râvilerden gelen hukukî hadisleri reddederken, tarihî haberleri kabul etmeleri onları tuhaf bir konuma yerleştirerek, eleştiriye açık hâle getirmektedir. Nitekim klâsik hadis tenkidi perspektifinden de metrûk bir râvinin rivâyetlerinden bir kısmını terk edip diğerlerini almak gibi bir tutarsızlık kabul edilemez bir mahiyet arz eder.⁴⁷ Her ne kadar, sayılan râviler metrûk değilse de oryantalistlerin kendi iddialarının iç tutarlılığı açısından bakıldığında ahkâmla ilgili hadislerinin bırakılıp, siyerle ilgili rivâyetlerinin alınması gibi problemlili bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Siyeri Schacht’ın teorisinin dışında tutan isimlerden Alfred Guillaume’un farklı yönü İbn İshâk’ın *es-Sîre*’indeki hukukî rivâyetleri de reddetmemesidir. Guillaume, “bir biyografi yazarı nasıl olur da bir kişinin hayatını emsâl teşkil edebilecek hikâyeleri aktarmadan yazabilir” diyerek Schacht’a itiraz etmektedir.⁴⁸ Görüldüğü üzere Schacht’ın hukukî rivâyetlerin siyere girdiği ve siyerin sahte kısmını teşkil ettiği iddiasının aksine Guillaume siyer için bunun şüpheli değil bilâkis kaçınılmaz bir durum olduğuna işaret etmektedir.

William Muir’den Montgomery Watt’a kadar uzanan bir siyer çalışmaları geleneği olan İngiliz oryantalizminin bir diğer önemli ismi yine İbn İshak üzerine çalışmış James Robson (1890-1981) da Schacht’ın teorisini ahkâm hadisleri için “muvakkaten” kabul ederken, siyer haberlerine uygulanması konusunda mütereddittir ve Schacht’ın isnâdın hadislerin en keyfi kısmı olduğu iddiasına da birçok isnâdın uydurulduğu fakat bu durumun bütün isnâdları sahte kabul etmek üzere genelleştirilemeyeceği şeklinde bir itiraz yöneltir.⁴⁹ Siyer haberlerinin otantik bir temele dayanması konusunda Watt’a atıftan bulunan Robson, Hz. Peygamber’in ilk hitap çevresi üzerindeki derin etkisi düşünüldüğünde hadislerdeki Peygamber tasavvurunun tamamen sonraki bir gelişme kabul edilemeyeceği kanaatindedir.⁵⁰ Guillaume, Robson ve Watt gibi İbn İshak’ın *es-Sîre*’inden hareketle Schacht’a itiraz eden bir diğer oryantalist

⁴⁶ Schacht, “A Revaluation of Islamic Traditions”, s. 150.

⁴⁷ Râvi tenkidinde cerh lafızlarındaki tenevvüde de görüldüğü üzere birçok derecelendirmeye gidilmesi terk lafızlarının neticelerini öngören iç tutarlılığın ve i‘mâl merkezli bakış açısının neticesidir.

⁴⁸ Alfred Guillaume, “The Origins of Muhammadan Jurisprudence”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XVI/1 (1954), s. 176.

⁴⁹ James Robson, “The Isnâd in Muslim Traditon”, *Hadîth* (ed. Harald Motzki), Aldershot: Ashgate 2004, s. 168, 173; a.mlf., “İbn İshak’ın Isnâd Kullanışı” (çev. Talât Koçyiğit), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X (1962), s. 117; krş. Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam*, s. 39.

⁵⁰ Robson, “The Isnâd in Muslim Traditon”, s. 168.

ise doktorasını İbn İshâk üzerine yapmış (*Muhammad Ibn Ishaq. Literaturhistorische Untersuchungen* [Frankfurt 1925]) Alman araştırmacı Johann Fück'tür (1894-1974). Fück sadece Schacht'ın tarihî haberlerle ilgili aşırı şüpheciliğini değil aynı zamanda onun ahkâm rivâyetleriyle ilgili iddialarını/genellemelerini de tenkit etmiştir.⁵¹ Nitekim o herhangi bir ayrıma gitmeksizin hadislerin otantik bir öz ihtiva ettiği kanaatinde dir.⁵²

Mezkûr oryantalistler Schacht'a bilhassa İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *es-Sîre*'sinden hareketle isabetli tenkitler yöneltebilmiştir. Zira Schacht e silentio/sessizlik delilini çok sık kullanmakta ve hadisleri genellikle ilk kez geçtikleri kaynakların dönemine tarihlendirmekte, onu tenkit eden oryantalistler de aynı delile dayanarak Schacht'ın iddia ettiği dönemden önce tarihî hadislerin varlığını göstermeye çalışmaktadır. Meselâ Schacht'ın ilk defa İmâm Şâfi'î'nin eserlerinde veya Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde geçtiğini iddia ettiği bir bilginin aslında bu eserlerden önce İbn İshâk'ın *es-Sîre*'inde yer alması onun teorisine zarar veren bir durumdur ve hem Guillaume hem de Fück birçok kez bu tür durumlara işaret eder. Meselâ Guillaume, Schacht'ın Medine'nin "dârü's-sünne/sünnetin evi" olduğu düşüncesinin ancak Ahmed b. Hanbel döneminde ortaya çıktığı iddiasını bu bilginin İbn İshâk'da da yer aldığını belirterek tenkit etmektedir.⁵³ Schacht, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen "يُوشِكُ أَنْ تَضْرِبُوا وَقَالَ سُفْيَانٌ مَرَّةً أَنْ يَضْرِبَ النَّاسُ أَكْبَادَ الْإِبِلِ يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ مِنْ عَالِمٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَا يَجِدُونَ عَالِمًا أَعْلَمَ مِنْ عَالِمِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ" hadisinin Medine'nin sünnetin evi olduğu fikrini ihsas etmesi nedeniyle geç tarihli kabul etmekte, ayrıca hadisin Tirmizî'nin (279/892) *Sünen*'inde geçen tarihi bağlamında da hadisin, Medine'nin sünneti olduğu fikrini varsaydığını ve bu nedenle İmâm Şâfi'î'den sonrasına tarihlendirmesi gerektiğini öne sürmektedir.⁵⁴ Görüldüğü üzere Schacht'ın bu hadisleri tarihlendirmesinde ahkâm rivâyetlerinin en erken hicrî II. yüzyıla kadar götürülebileceği ve dolayısıyla meselâ fukahâ-i seb'aya isnâd edilen fikhî görüşlerin sahte olduğu şeklindeki iddiaları etkili olmaktadır.⁵⁵ Ona göre Medineli bir âlimi öven hadisler de Medine'nin sünnetin evi olduğu fikrini ihsas ettiği için geç tarihli olmalıdır.

⁵¹ Fück, "The Origins of Muhammadan Jurisprudence", s. 199.

⁵² Johann Fück, "The Role of Traditionalism in Islam", *Hadîth* (ed. Harald Motzki), Aldershot: Ashgate, 2004, s. 16.

⁵³ Guillaume, "The Origins of Muhammadan Jurisprudence", s. 177. Ayrıca bk.

⁵⁴ Schacht, *Origins*, s. 8, 53, dn. 3. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-L (nşr. Şuayb el-Arnût v.dğr.), Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1416-1421/1995-2001, XIII, 358 (hadis no: 7980); Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, I-II, Vaduz: Thesarus Islamicus Foundation 2000, "İlm", 18.

⁵⁵ Schacht'ın fukahâ-i seb' a hakkındaki görüşleri ve değerlendirmesi için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 92 vd., dn. 98.

Esasen Schacht'a itiraz eden oryantalistleri ahkâm rivâyetleri ile tarihî rivâyetleri ayırmaya sevk eden iki âmil bulunmaktadır. Söz konusu âmillerden ilki bu oryantalistlerin İbn İshâk'ın *es-Sîre*'si üzerine çalışmaları, ikincisi ise Schacht'ın teorisini hukukî rivâyetler için benimsemekle yani Müslümanların hayatını düzenleyen fikhın Kur'an ve sünnete dayanmadığını kabul etmekle hiçbir şey kaybetmeyecek olmalarıdır. Hâlbuki hayatlarını düzenlemek için fıkha ihtiyaç duymasalar da bir tarihçi olarak inşalarında dayanacakları zeminin en önemli unsuru siyer haberlerini gözden çıkarma konusunda tereddüt ettikleri görülmektedir. Nitekim Herbert Berg'ün de işaret ettiği üzere oryantalistler arasında tarihî haberler hakkındaki tartışmalar daha şiddetli gerçekleşmekte, bölünmelerin izi bu haberlere yaklaşımları üzerinden daha kolaylıkla görülmektedir.⁵⁶ Bu bağlamda tarihî rivâyetlerin de ancak II./VIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığını iddia etmek I./VII. yüzyıl hakkında yalnız Kur'an'daki bilgilerden hareketle konuşabilmek anlamına gelecektir⁵⁷ ki aslında bir tarihçi olarak Guillaume, Robson ve Watt gibi oryantalistler dayanacakları bir zemin arayışıyla 'Schacht'ın teorisini ahkâm hadisleri için geçerliyse de siyer için değildir' gibi keyfi bir yaklaşım sergilemek zorunda kalmaktadırlar. Elbette kendileri yaklaşımlarının keyfi olduğunu teslim etmezler. Meselâ Watt, rivâyetleri bu şekilde ikiye ayırmasını hukukî rivâyetlerin çeşitli mülâhazalarla çarpıtılmaya ve değiştirilmeye daha müsait olduğu gibi bir gerekçe ile temellendirir.⁵⁸ Ona göre siyerin pür tarihî bir kısmı ve hiç tartışmaya konu olmamış haberler vardır ki onun gerçek kabul ettiği kısım da bunlardan müteşekkildir.⁵⁹ Bununla birlikte böyle bir ayırma aslında biraz önce işaret edildiği üzere çalışmasında dayanacağı bir zemin arayışının belirleyici olduğunu, Watt'ın siyerin gerçek bir özü olduğu kabul edilmeksizin, Kur'an'daki tarihî bilgileri anlamlandırmanın mümkün olmayacağı yönündeki ifadeleri de göstermektedir.⁶⁰

Yakın dönemde Batı'da, Schacht'ın tarihî haberlerle ilgili değerlendirmelerini doğrudan mevzu edinmemekle birlikte onun açtığı şüphecilğin bilhassa bütün haber türlerini gözden çıkararak bir noktaya varmasını tenkit eden ve bu bakımdan dolaylı olarak Schacht'ın iddialarıyla da irtibatlandırılabilir bir takım itirazlar yöneltlen önemli isimler bulunmaktadır. Aşağıda bu isimler ve

⁵⁶ Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam*, s. 106, 110.

⁵⁷ Krş. Robert Hoyland, "Writing the Biography of the Prophet Muhammad: Problems and Solutions", *History Compass*, V/2 (2007), s. 4.

⁵⁸ W. Montgomery Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford: The Clarendon Press 1956, s. 337. Watt bu görüşü, Schacht'ın *Origins*'ine yazdığı değerlendirme yazısında da dile getirmektedir. Bk. W. Montgomery Watt, "The Origins of Muhammadan Jurisprudence", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1-2 (1952), s. 91.

⁵⁹ Watt, *Muhammad at Medina*, s. 338.

⁶⁰ W. Montgomery Watt, "The Reliability of Ibn İshâq's Sources", *Early Islam: Collected Articles*, Edinburgh: Edinburgh University Press 1990, s. 13.

siyer haberlerine yaklaşımları ele alınacaktır.⁶¹

VI. Yakın Dönemde Batı'da Siyer Haberlerine Yönelik Aşırı Şüpheci Yaklaşım İtirazlar

Muasır Batılı araştırmacılar arasında Schacht'ı doğrudan eleştirmemekle birlikte tarihî haberlere yönelik aşırı şüpheciliğe itiraz eden isimlerin bulunduğu görülmektedir. Bu isimlerden Fred Donner'ın revizyonistlerin⁶² İslâm'ın başlangıcı hakkındaki klasik görüşün tamamen terk edilmesi gerektiği şeklindeki iddialarına itirazı bu açıdan önem arz etmektedir. Kaynakların güvenilirliği açısından Donner'a göre Müslümanların ve revizyonistlerin arasında bir konum mümkündür ve rivâyetler Hz. Peygamber'in hayatı hakkında 'bir miktar' erken tarihli materyal ihtiva etmektedir.⁶³ Ayrıca ona göre İslâm tarihinin başlangıcındaki temel meseleleri tespit etmek için araştırmacıların elinde yeterli malzeme bulunmaktadır.⁶⁴ Bu bağlamda Donner'ın dikkat çektiği önemli bir problem, Batı'da Kitâb-ı Mukkaddes tenkidinin sadece yöntemlerinin değil sonuçlarının da İslâm kaynaklarına uygulanması, Kitâb-ı Mukaddes tenkitletinin ulaştığı tarihî kaynak olarak geleneğe/rivâyetlere güvenilmemesi gerektiği şeklindeki menfi neticenin farklı bir tarihî süreçten geçmiş İslâm kaynakları için de geçerli olduğunun varsayılmasıdır.⁶⁵

Donner'ın kaynaklarda Hz. Peygamber ve dönemi hakkındaki yer alan bilgilerin güvenilirleştirdiğini iddia etmelerine rağmen Hz. Peygamber'le ilgili konuşmaktan geri durmamaları nedeniyle bilhassa Schacht'a değilse de onun açtığı yoldan yürüyen revizyonist oryantalistlere yönelik eleştirisinin de altı çizilmelidir. Meselâ bu bağlamda o, revizyonist oryantalistlerden Patricia Crone'un (1945-2015) sahâbenin hadis ezberlemeye hayatını adanmış olamaya-çağı şeklindeki iddiası karşısında, İslâm tarihi kaynaklarını sahâbe dönemi hakkında güvenilir etmeyen Crone'un bu tür bir bilgiye nasıl ulaştığı sorusunu

⁶¹ Schacht çizgisini takip eden ve müşterek râvi teorisini uygulanan G. H. A. Juynboll (1935-2010) da ahkâm hadisleri ile tarihî haberler arasında ayırma giden oryantalistler arasındadır. Bununla birlikte o, söz konusu ayırımı iki rivâyet türünün isnâd yapılarına ve müşterek râvi - tersine müşterek râvi farkına dayandırdığı için görüşleri burada ele alınmamıştır.

⁶² Oryantalistlerin şüpheçiler, revizyonistler ve mutavassıtlar şeklindeki tasnifi için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 25-35.

⁶³ Fred M. Donner, *Muhammad and the Believers: At the Origins of Islam*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press 2010, s. 52: "...some recent work has begun to show that despite the vexing problems they pose, the traditional narratives do seem to contain *some* very early material about the life of Muhammad" (Vurgu bana aitir).

⁶⁴ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, s. 28-29.

⁶⁵ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, s. 29.

yöneltmektedir.⁶⁶ Aslında Donner'ın tenkidinin de gösterdiği üzere hem revizyonist bir oryantalist olarak Crone'un hem de şüpheci oryantalistlerin en önemli ismi Schacht'ın seçmecî kaynak kullanımı,⁶⁷ kendi İslâm tarihi veya İslâm hukuk tarihi yorumları ile örtüşmediğinde İslâmî kaynakları ve haberleri tasfiye ederek ortaya çıkan boşluğu kendi kurgularıyla doldurmaları gibi bir keyfiliğe ve tutarsızlığa yol açmaktadır.

Batılı araştırmacılar arasında siyer haberlerine yaklaşımları bağlamında ele alınması gereken bir grup da isnâd-metin analizleri yaparak siyer haberlerinin şüpheçiler ve revizyonistlerin iddia ettiğinden daha erken tarihli olduğu sonucuna ulaşan mutavassıt/middle-ground şeklinde tanımlanabilecek oryantalistlerdir. Bu oryantalistler arasında ön plana çıkan isimler Gregor Schoeler, Harald Motzki ve Andreas Görke aynı zamanda I./VII. yüzyıl siyer kaynakları ve bilhassa 'Urve b. Zübeyr rivâyetlerinin güvenilirliğiyle ilgili tartışmanın tarafları olarak 2012'de konu ile ilgili ortak bir makale de⁶⁸ yayımlamışlar ve niçin hicrî I. yüzyıldan gelen otantik haberlerin mevcudiyetini kabul ettiklerini gerekçeleriyle açıklamışlardır.

Gregor Schoeler ve Andreas Görke yukarıda bahsedilen makalelerinden daha önce birlikte yayımladıkları "Reconstruction Early *Sîra* Texts: The Hiğra in the Corpus of 'Urwa b. al-Zubayr"⁶⁹ adlı çalışmada da 'Urve b. Zübeyr'in ilk vahiy, ifk hâdisesi, hicret, Hudeybiye anlaşması hakkındaki rivâyetlerine dair kapsamlı analizleri neticesinde ulaştıkları sonuçları özetlemişlerdir. Schoeler ve Görke, her ne kadar 'Urve'nin lafızlarını tam olarak inşa etmek mümkün değilse de söz konusu haberlerin gerçekten 'Urve tarafından I./VII. yüzyılda tedvin edildiği kanaatindedirler.⁷⁰ Hâlbuki Schacht, aile isnâdları olması nedeniyle 'Urve ↔ Hişâm isnâdı ile gelen yalnız hukukî hadisleri değil tarihî haberleri de sahte kabul etmektedir⁷¹ ve 'Urve rivâyetleri de çoğunlukla ya

⁶⁶ Fred M. Donner, "Slaves on Horses. The Evolution of the Islamic Polity by Patricia Crone", *Journal of the American Oriental Society*, CII/2 (1982), s. 371.

⁶⁷ Seçmecî kaynak kullanımının tenkidi için ayrıca bk. Harald Motzki, "The Murder of Ibn Abî l-Huqayq: On the Origin and Reliability of Some *Maghâzi*-Reports", *The Biography of Muḥammad: The Issues of the Sources* (ed. Harald Motzki), Leiden: Brill 2000, s. 233.

⁶⁸ "First Century Sources for the Life of Muḥammad? A Debate", *Der Islam*, LXXXIX/2 (2012), s. 2-59.

⁶⁹ *Der Islam*, LXXXII/2 (2005), s. 209-220.

⁷⁰ Görke-Schoeler, "Reconstruction Early *Sîra* Texts", s. 212-213, 220. Andreas Görke daha sonra yayımlanan bir çalışmada siyer ve hadis sahalılarının müstakillğine vurgu yapmakla birlikte tarihî haberlerin hadise ve hadislerin siyer sahasına girebileceğini de kabul etmektedir. Fakat o, bu süreçte metinler üzerinde kasıtlı değişiklik yapılmasının gerekmediğini de belirtmektedir. Bk. Andreas Görke, "The Relationship between *Maghâzi* and *Ḥadîth* in Early Islamic Scholarship", *Bulletin of SOAS*, LXXIV/2 (2011), s. 171-185.

⁷¹ Schacht, "A Revaluation of Islamic Traditions", s. 147-148.

Hişâm ya da Zührî vasıtasıyla gelmektedir.⁷²

Schoeler, Motzki ve Görke gibi oryantalistlerin sadece Schacht'ın değil birçok şüpheli ve revizyonist oryantalistin iddialarına itiraz etmelerinin nedeni araştırmalarında isnâd-metin analizini uygulamalarıdır veya daha doğru bir ifadeyle isnâd-metin analizleri onların şüpheli ve revizyonistleri tenkit etmelerine imkân tanımaktadır. Meselâ Schoeler, *Origins*'inde ve öncesinde "A Revaluation of Islamic Traditions" makalesinde ahkâm hadisleri ile ilgili teorisinin tarihi haberler için de geçerli olduğu iddiasını dile getiren ve bu iddiayı 1953'te yazdığı "On Mûsâ b. 'Uqba's Kitâb al-Maghâzi" makalesinde Mûsâ b. 'Ukbe rivâyetleri üzerinden göstermeye çalışan Schacht'ı tenkit edebilmesinde Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) *Musannefi* gibi yeni neşredilen kaynaklarda yer alan varyantların ne kadar etkili olduğuna dikkat çeker.⁷³

İsnâd-metin analizini uygulayan oryantalistlerin çalışmalarını İslâm tarihi ve kaynakları ile ilgili oryantalist paradigmadan tamamen bağımsız biçimde sürdürmeleri beklenese de, sübjektivite ve kurgusalığa daha açık olan rivâyetleri içeriğinden hareketle tarihlendirme yöntemi yerine bir hadisin bu güne ulaşan bütün tarîklerini toplayıp bunların mukayesesi üzerine yoğunlaşmaları sayesinde daha erken tarihlere ulaşabildikleri görülmektedir. "İslâm tarihi ve kaynakları ile ilgili oryantalist paradigmadan tamamen bağımsız hareket etmemeleri" kaydı ile ne kastedildiği ise Motzki'nin ancak siyerle ilgili yüzlerce rivâyet isnâd-metin analizine tâbi tutulursa Hz. Peygamber'in gerçek ama oldukça *sınırlı* bir biyografisinin yazılabileceğine dair sözleri hatırlandığında daha iyi anlaşılacaktır.⁷⁴

VII. Sonuç

Hz. Peygamber'in her dönemdeki Müslümanlar için üsve-i hasene olması nedeniyle Schacht'ın sîreti life story/hayat hikâyesi şeklinde tercüme etmesi ve

⁷² Bu vesileyle Schacht'ın Zührî'den gelen rivâyetlerin büyük kısmını sahte/uydurma kabul ettiği de hatırlatılmalıdır. Bk. Schacht, *Origins*, s. 246. Zührî'nin vefât tarihinin 124/742 olduğu düşünüldüğünde Schacht'ın siyer ve megâzi rivâyetleri de dâhil olmak üzere haberler için ne kadar geç tarihler verebileceği de ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki Zührî rivâyetlerini inceleyen Harald Motzki, Schacht'tan farklı sonuca ulaşmıştır. Bk. Harald Motzki, "İbn Şihâb ez-Zührî'nin Fıkhi: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi" (çev. Fatma Kızıl), *Hadis Tetkikleri Dergisi*, III/2 (2005), s. 129-168.

⁷³ Gregor Schoeler, "Mûsâ b. 'Uqba's Maghâzi", *The Biography of Muḥammad: The Issues of the Sources* (ed. Harald Motzki), Leiden: Brill 2000, s. 90 vd, 92, 94.

⁷⁴ Harald Motzki, "The Murder of Ibn Abî l-Huqayq", s. 233. Ayrıca isnâd-metin analizleri neticesinde yapılan metin inşalarının da genellikle metni eksilten mahiyette olduğu da belirtilmelidir. Jan Just Witkam'ın yazmalara uygulanan metin tenkidi neticesinde orijinal metne ulaşılabileceği vaadinin gerçekleşmediğini gördüğünde yaşadığı hayal kırıklığı için krş. Jan Just Witkam, "The Philologist's Stone. The Continuing Search for the Stemma", *Comparative Oriental Manuscript Studies Newsletter* 6 (2013), 34, 37, 38.

dolayısıyla bir biyografi düzeyine indirgemesi problemlı bir mahiyet arz etmektedir. Zira sîretin model olma vasfının ortadan kaldırılması, pür tarihî rivâyetlerden oluşması gerektiği veya bir hayat hikâyesinden ibaret olduğu iddiası Müslümanlar için Hz. Peygamber'in hayatının tahkiye edilmesinin, takip edilme amacına matuf olduğu göz önünde bulundurulduğunda kabul edilemezdir.⁷⁵ Nitekim, sîrete bu tür bir yaklaşımı Alfred Guillaume, Johann Fück gibi oryantalistlerin dahi kabul etmediği görülmektedir.

Makalede Schacht'a sîret ve sünneti birbirinden ayırması nedeniyle yöneltilen tenkit, sîretle ilgili her bilginin hadis literatüründe yer alması gerektiği ve bu iki literatürün kendine has özelliklerinin bulunmadığı gibi bir düşünceye sebebiyet vermemelidir. Öncelikle hadis ve siyer âlimlerinin rivâyet değerlendirme kriterleri arasındaki farklılıklar ve ardından mevkûf ve maktû rivâyetlerin eserlere dâhil edilip edilmeyeceği meselesi -ki bu hadis eserinin türüne göre belirlenecektir- söz konusu âlimlerinin eserlerine dâhil etmek üzere seçtikleri malzeme noktasında farklılıklara neden olmaktadır. Ayrıca bizatihi seçme faaliyetinin, sadece hadis literatürü ile siyer literatürü değil, hadis literatürünün çeşitli türleri arasında hatta aynı türdeki eserlerde farklılıklara neden olduğu da unutulmamalıdır. Musannifin eserini hangi amaçla oluşturduğu, şartları, hocaları, ulaşılabildiği rivâyet malzemesi gibi âmiller de aynı türdeki eserlerin içeriğini belirlemektedir.

Son olarak, ironik biçimde Schacht'ın da siyer ve sünnet sahalarının ihtiva ettikleri malzeme itibarıyla birbirinden kesin biçimde ayırlamayacağını fark ettiğini eklemek gerekmektedir. Fakat o iki haber türü arasındaki müşterek unsurları ve ahkâm rivâyetlerinin tarihî bağlamı, siyer haberlerinin ise süneni ihtiva etmesini Hz. Peygamber'in hayatının örnekliliğinin bir neticesi olarak görmesini engelleyen teorisi nedeniyle problemlı ve sonradan eklenen kısımlar şeklinde değerlendirmiştir.

“Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar”

Özet: Batı'da İslâm hukuku çalışmalarının en önemli ismi Joseph Schacht'ın (1902-1969) temel iddia ve tezlerini ihtiva eden eseri *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford 1950) Batı'daki hadis çalışmaları açısından da belirleyici metinlerden birisidir. Schacht bu eserde ulaştığı sonuçları sadece fikhî içerikli hadislerle sınırlamamış, bilâkis fikhî hükümleri desteklemek için 'kullanıldıkları' durumlarda siyer ve megâzî haberlerine de teşmil etmiştir.

⁷⁵ Makalede Schacht'a itiraz sadedinde fıkıh, sünnet ve sîret terimleri arasındaki irtibata yapılan vurgunun modern fıkhu's-sîre literatüründe görülen “her bir siyer bilgisi bir hükümdür ya da bir hüküm ifade eder” şeklindeki perspektiften neşet etmediği belirtilmelidir. Zira söz konusu yaklaşım daha ziyade ilk aşamada mezheplerin ikinci aşamada ise İslâmî ilimler birikimini göz ardı eden kaynaklara dönüş hareketinin bir tezahürüdür. Bu yaklaşımın isabetli ve nitelikli bir tenkidi için bk. Özgür Kavak, “İslamcı Modernizmin Fikhî Mirası: Hadis ve Sîret Merkezli Kaynaklara Dönüş Projeleri ve Türkiye'ye Etkileri”, *Cumhuriyet Devri Akademik Siyer Literatürü* (ed. Eyyüb Said Kaya), İstanbul: Meridyen Destek Derneği 2010, s. 85-107.

O, iki rivâyet türü arasındaki tedâhülü iki yönlü görerek, hukukî içerikli hadislerin siyere dâhil olması sürecinin de yaşandığını öne sürmüştür. Schacht'tan sonra onun İslâm hukukunun gelişimi ve hadislerle ilgili iddiaları oryantalistler arasında hâkim olmuşsa da *Origins*'in yayınlandığı andan itibaren bilhassa siyer haberleri ile ilgili değerlendirmelerini kabul etmeyen bir grup oryantalistin bulunduğu da görülmektedir. Bu makalede sünnet ve sîret arasında Schacht'ın öne sürdüğü gibi kesin bir tefrikin imkânı sorusu ve sîret haberlerini erken tarihli kabul eden oryantalistlerin görüşleri ele alınmaktadır.

Atıf: Fatma KIZIL, “Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, ss. 7-25

Anahtar Kelimeler: hadis, oryantalizm, Batı'da hadis çalışmaları, sîret, siyer.